

Розділ 9

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.228

В. В. АНИЩУК

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ УЯВНОЇ ОБОРОНИ

Розглядаються підходи науковців до з'ясування поняття «кваліфікація злочину». Досліджується питання стадій кваліфікації, на яких потрібно констатувати в діях особи наявність уявної оборони. Особливу увагу приділяється варіантам кримінально-правової кваліфікації випадків уявної оборони. По-перше, коли особа заподіяла шкоду, коли обстановка, що склалася, дала їй достатні підстави вважати, що мало місце реальне посягання й вона не усвідомлювала та не могла усвідомлювати помилковості свого припущення. По-друге, якщо особа не усвідомлювала й не могла усвідомлювати помилковості свого припущення, але при цьому перевищила межі захисту, які дозволяються в умовах відповідного реального посягання. По-третє, коли особа не усвідомлювала, але могла усвідомлювати факт відсутності реального суспільно-небезпечного посягання.

Ключові слова: кримінально-правова кваліфікація, уявна оборона, необхідна оборона, помилка, обставини, що виключають злочинність діяння.

Анищук В. В. Проблемы уголовно-правовой квалификации мнимой обороны

Рассматриваются подходы ученых к выяснению понятия «квалификация преступления». Исследуется вопрос стадий квалификации, на которых нужно констатировать в действиях лица наличие мнимой обороны. Отдельное внимание уделяется вариантам уголовно-правовой квалификации случаев мнимой обороны. Во-первых, когда лицо причинило вред, когда сложившаяся обстановка дала ему достаточные основания полагать, что имело место реальное посягательство и оно не осознавало и не могло осознавать ошибочности своего предположения. Во-вторых, если лицо не осознавало и не могло осознавать ошибочности своего предположения, но при этом превысило пределы защиты, которые разрешаются в условиях соответствующего реального посягательства. В-третьих, когда лицо не осознавало, но могло осознавать факт отсутствия реального общественно опасного посягательства.

Ключевые слова: уголовно-правовая квалификация, мнимая оборона, необходимая оборона, ошибка, обстоятельства, исключаящие преступность деяния.

Anischuk Viktoriya. Value imaginary defense related criminal legal categories

---

© АНИЩУК Вікторія Василівна – кандидат юридичних наук, старший викладач Черкаського факультету НУ «Одеська юридична академія»

The article deals with scientific approaches to understand the concept of "qualification of a crime." The question of qualification stage on which to establish the actions of individual existence imaginary defense. Special attention is paid versions of criminal cases imaginary defense skills. First, when a person caused damage when the situation prevailing, gave her sufficient reason to believe that there has been a real attack, and she did not understand and could not understand his false assumption. Second, if the person was not aware and could not realize the fallacy of their assumptions, but it exceeded the limits of protection permitted under the relevant real attacks. Thirdly, if the person did not understand, but could be aware of the lack of real social and dangerous attacks.

Key words: *criminal-legal qualification, imaginary defence, necessary defence, mistake; circumstance excluding criminality of an act.*

У юридичній літературі питання кваліфікації обставин, що виключає злочинність діяння, висвітлено неповно, залишаючи простір як для наукових досліджень, так і надаючи можливість судовій практиці вдосконалювати відповідні питання. Недосконалий виклад норми може призводити до проблем кримінально-правової кваліфікації, що, зі свого боку, призводить до неможливості кваліфікації діяння за нормою, яка визначає умови дії обставини, що виключає злочинність діяння, при їх наявності; зловживання обставинами, тобто виправдання явно незлочинних дій, обставинами, що виключають їх злочинність. Саме цим обумовлена актуальність обраної теми дослідження.

Нині широко обґрунтовується позиція про те, що кваліфікація злочину є лише однією з можливих варіантів кримінально-правової кваліфікації, яка охоплює кваліфікацію як злочинів, так і інших діянь, які злочинами не є. Таке твердження має велике значення в межах даного дослідження, адже кваліфікація заподіяної шкоди в межах уявної оборони за умови дотримання всіх законодавчих ознак не є кваліфікацією злочину.

Н. М. Ярмиш висловлює думку, що вираз «кваліфікація злочинів», якщо вдуматися в сенс цієї мовної конструкції, є нонсенсом. Адже тільки Кримінальний кодекс визначає, яке суспільно небезпечне діяння визнається злочином. Тому, доки не встановлено, що певна подія відповідає конкретній статті Особливої частини КК України, називати її злочином не можна. А якщо відомо, що суспільно небезпечне діяння є злочином, це означає, що процес кваліфікації (із відповідним результатом) вже відбувся. Отже, кваліфікації підлягає суспільно небезпечне діяння, коли існує припущення, що воно може підпадати під дію Кримінального кодексу України, а не «злочин»¹.

Не вдаючись у цю дискусію, зазначимо, що для дослідження питань кваліфікації уявної оборони визначальним є наявність такого виду кримінально-правової кваліфікації, як кваліфікація діянь, учинених за обставин, що виключають злочинність діяння.

Визначаючи об'єкти кримінально-правової кваліфікації, вважаємо доцільним застосувати поділ об'єктів кримінально-правової кваліфікації, запропонований П. П. Андрушком, на думку якого, об'єктом кримінально-правової кваліфікації слід вважати вчинене особою діяння, ознаки якого (об'єктивні та суб'єктивні) мають подібність, схожість (формально збігаються) з ознаками діяння, склад якого визначений законодавцем у статті (частині статті чи її пункті) Особливої частини КК України як злочин. При цьому оцінка – кримінально-правова кваліфікація – має даватися із позиції:

1) визнання діяння таким, що фактично містить передбачений відповідною статтею (частиною статті чи її пунктом) склад злочину;

2) визнання діяння таким, що лише формально містить склад злочину – його ознаки збігаються з ознаками складу злочину, передбаченого відповідною статтею (її частиною чи пунктом) Особливої частини КК, але яке з підстав, передбачених законом, не є злочином через відсутність якоїсь з ознак злочину, зазначених у ч. 1 ст. 11 КК: або воно не є суспільно небезпечним через малозначність (ч. 2 ст. 11 КК), або ж не є суспільно небезпечним та/ або протиправним, оскільки містить склад правомірного діяння, яке визнається однією з обставин, що виключають злочинність діяння².

Виходячи з наведеної класифікації, обставини, що виключають злочинність діяння, визначаються як об'єкт кримінально-правової кваліфікації, що містить склад правомірного діяння, прямо визначеного в нормах Кримінального кодексу України.

На практиці застосування закону про кримінальну відповідальність доволі частими є випадки доведення наявності таких обставин у діях осіб, котрі прагнуть таким чином уникнути кримінальної відповідальності. Виходячи з наведеного, очевидно, що чим більш недосконало викладена кримінально-правова норма, яка визначає умови правомірності тієї чи іншої відповідної обставини, тим більше зловживань і суперечностей це викликає на практиці застосування закону про кримінальну відповідальність.

Пункт 7 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про необхідну оборону» роз'яснює судам, що слід відрізнити необхідну оборону від уявної, під якою розуміється заподіяння шкоди за таких обставин, коли реально суспільно небезпечного посягання не було, але особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, помилково припускала наявність такого посягання. У юридичній літературі вказується, що «стан уявної оборони виникає у випадках, коли реального посягання немає, але в особи під впливом дій іншої особи (осіб) та особливостей ситуації, у якій вчинено ці дії, виникає помилкове враження про вчинення (чи реальну загрозу вчинення) суспільно небезпечного посягання, внаслідок чого вона заподіює шкоду, вважаючи, що перебуває у стані необхідної оборони»³.

У ч. 2 ст. 37 КК України зазначено умови правомірності уявної оборони. Уявна оборона виключає кримінальну відповідальність за заподіяну шкоду лише у випадках, коли обстановка, що склалася, давала особі достатньо підстав вважати, що мало місце реальне посягання й вона не усвідомлювала та не могла усвідомлювати помилковості свого припущення. Законодавче положення тлумачиться у вищевказаній Постанові Пленуму ВСУ, абзац 2 п. 7 якої визначає, що при уявній обороні кримінальна відповідальність за заподіяну шкоду виключається лише у випадках, коли обстановка, що склалася, давала особі підстави вважати, що мало місце реальне посягання, тавона не усвідомлювала й не могла усвідомлювати помилковість свого припущення. Питання про те, чи справді в особи були підстави для помилкового висновку про наявність суспільно небезпечного посягання, вирішується з урахуванням конкретних обставин справи.

Для кримінально-правової кваліфікації це положення має важливе значення, оскільки регламентує випадки виключення кримінальної відповідальності. О. О. Дудоров у науково-практичному коментарі до Кримінального кодексу України наголошує, що за загальним правилом заподіяння потерпілому шкоди в

стані уявної оборони не виключає кримінальної відповідальності. Уявна оборона не тягне за собою кримінальної відповідальності за наявності двох ознак, указаних у ч. 2 ст. 37, а саме, коли: 1) обстановка, що склалася, давала особі достатні підстави вважати, що мало місце реальне посягання; 2) особа не усвідомлювала й не могла усвідомлювати помилковості свого припущення. Питання про те, чи справді існували достатні підстави для помилкових висновків про наявність суспільно небезпечного посягання, має вирішуватися залежно від обставин конкретної справи, виходячи із того, як звичайно сприймала б відповідну ситуацію інша особа. За наявності зазначених вище умов усі вчинені в стані уявної оборони дії оцінюються як вчинені в стані реальної необхідної оборони⁴.

Важливе значення для реалізації принципу законності кримінального права має визначення стадій кваліфікації, на яких потрібно констатувати в діях особи наявність уявної оборони, яка б виключала злочинність діяння. Так, наприклад, про перший варіант такої кваліфікації вказує М. І. Хавронюк, який зазначає, що, як правило, відсутні об'єкт та/або суб'єктивна сторона складу злочину за наявності обставин, які, відповідно до закону, виключають злочинність діяння. Це стосується дій у стані уявної оборони в певних випадках (ст. 37 КК). Тому в таких випадках кримінальне провадження не порушується або закривається з посиланням на пункт 2 частини 1 ст. 284 КПК⁵. На цій стадії визначення наявності в діях особи уявної оборони за ч. 2 ст. 37 КК України слугує безумовною підставою для непорушення кримінального провадження. Такий варіант видається найбільш прийнятним, оскільки при цьому дотримуються права та свободи людини. Проте аналіз судової практики свідчить, що найбільш поширеним на сьогодні є інший варіант. За ознакою наявності в діях особи уявної оборони кримінальне провадження з посиланням на п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК закривають суди, а органи досудового розслідування кваліфікують діяння особи без установлення наявності в її діях такої обставини.

Як влучно наголошує В. О. Навроцький, «діяння, які відповідно до закону не є злочинними, належної кваліфікації або не отримують взагалі, або ж відповідну оцінку здобувають після тривалих поневірянь осіб, які кримінального закону не порушували»⁶.

Таким чином, закріплення цілої сукупності обставин, що виключають злочинність діяння, повною мірою не забезпечує їх дію. Щодо цього слушною є позиція І. В. Красницького, який вважає, що питання про наявність обставин, що виключають злочинність діяння, повинно вирішуватись на першому етапі кваліфікації. Адже сама їх назва, дозволяє стверджувати, що наявність цих обставин означає відсутність злочину. Таким чином, відсутність обставин, що виключають злочинність діяння, необхідно розглядати як обов'язкову ознаку злочину⁷. Звичайно, таке твердження видається безсумнівним, проте вважаю, що на державні органи, які законом зобов'язані й уповноважені проводити кримінально-правову кваліфікацію, повинен бути покладений чіткий обов'язок установлення всіх фактичних обставин суспільно небезпечного діяння на етапі перевірки заяви про вчинення злочину, що унеможливить довільне тлумачення органами досудового слідства обставин справи на користь обвинувального ухилу та зменшить випадки перекваліфікації під час судового розгляду.

Загальною умовою визнання наявності такої обставини, що виключає злочинність діяння, як уявна оборона, є те, що реального суспільно небезпечного по-

сягання не було й особа неправильно оцінювала дії потерпілого. При кримінально-правовій кваліфікації щодо уявної оборони можливі декілька варіантів.

По-перше, особа відповідно до умов ч.2 ст. 37 КК України заподіяла шкоду, коли обстановка, що склалася, давала їй достатньо підстав вважати, що мало місце реальне посягання й вона не усвідомлювала та не могла усвідомлювати помилковості свого припущення. У такому разі кримінальна відповідальність виключається. Необхідною умовою є те, що завдана шкода необхідна й достатня для відвернення такого ж реального посягання.

В.О. Навроцький наголошує, що «серед багатьох парадоксів, якими відзначається кримінально-правова кваліфікація в сучасних умовах, насамперед слід вказати на явну деформацію в реалізації основної функції кримінально-правової кваліфікації – визначенні того, є вчинене діяння злочином чи ні. В уяві і багатьох науковців, і чи не всіх працівників правозастосовних органів, кримінально-правова кваліфікація зводиться до кваліфікації злочинів». Такі фактичні обставини й призводять, як правило, до ігнорування ч. 2, 3 ст. 37 КК України під час перевірки заяв і повідомлень про злочини.

По-друге, ч. 3 ст. 37 КК України визначає, що якщо особа не усвідомлювала й не могла усвідомлювати помилковості свого припущення, але при цьому перевищила межі захисту, які дозволяються в умовах відповідного реального посягання, то вона підлягає кримінальній відповідальності як за перевищення меж необхідної оборони. П. 4 Постанови Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про необхідну оборону» визначає, щозгідно з ч. 3 ст. 36 КК перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту. У зв'язку з цим кримінальна відповідальність за такі дії настає лише у випадках, спеціально передбачених статтями 118 та 124 КК України⁸.

Щоб установити наявність або відсутність ознак перевищення меж необхідної оборони, суди повинні враховувати не лише відповідність чи невідповідність знарядь захисту й нападу, а й характер небезпеки, що загрожувала особі, яка захищалася, та обставини, що могли вплинути на реальне співвідношення сил, зокрема: місце і час нападу, його раптовість, неготовність до його відбиття, кількість нападників і тих, хто захищався, їхні фізичні дані (вік, стать, стан здоров'я) та інші обставини. Якщо суд визнає, що в діях особи є перевищення меж необхідної оборони, у вироку слід зазначити, у чому саме воно полягає.

З аналізу наявної судової практики вбачається, що суди при кваліфікації дій особи, як таких, що вчиняються відповідно до положень ч.3 ст. 37 КК України, не мотивують такий вибір кримінально-правової норми. Так, наприклад, вироком Хотинського районного суду Чернівецької області від 27 травня 2008 року гр. Б. засуджено за ст. 124 КК України за умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, учинене в разі перевищення меж необхідної оборони. Згідно з обставинами справи гр. Б був у барі «Фараон», який розміщено в магазині «Промтовари», що по вул. Головній у с. Рашків, Хотинського району, Чернівецької області, де вживав алкогольні напої разом із гр. Г та іншими особами. Приблизно о 19 годині цього ж дня між гр. Б та гр. Г у приміщенні вказаного бару виник словесний конфлікт на побутовому підґрунті. За межами бару біля будівлі вказаного магазину цей конфлікт переріс у спільну бійку, у ході якої гр. Г з свого автомобіля дістав предмет типу «шила», яким став погрожувати фізичною розправою гр. Б. Гр. Б, сприйнявши дії гр. Г як небезпечні для свого здоров'я та життя, із метою самоза-

хисту дістав із багажника належного йому автомобіля ручний автомобільний насос та, перевищуючи межі необхідної оборони за умов явної невідповідності заподіяної шкоди небезпечності посягання й обстановці захисту, утримуючи насос обома руками, із розмахом, умисно наніс удар насосом по голові гр. Г, від чого останній упав на коліна та фактично не міг продовжувати спрямовані дії. Після того, помилково припускаючи можливість продовження посягання на своє життя та здоров'я, перебуваючи в обстановці уявної оборони, умисно, утримуючи насос обома руками, із розмахом, повторно, наніс цим насосом удар по голові гр. Г, від якого останній упав на землю. Своїми діями, учиненими при перевищенні меж необхідної оборони, гр. Б спричинив потерпілому гр. Г тяжкі тілесні ушкодження⁹.

Виходячи з наведених фактичних даних, що встановлені в судовому засіданні, убачається, що після падіння потерпілого, засуджений повторно наніс йому удар по голові ручним автомобільним насосом, перебуваючи в стані уявної оборони, під час якої, на думку суду, не усвідомлював і не міг усвідомлювати відсутність на той час суспільно небезпечного посягання. Такий висновок суду жодними доказами не вмотивований, тому кваліфікація достатньо не обґрунтована. Суд лише зазначив неспіврозмірність та недотримання умов правомірності оборони як обставини, що виключає злочинність діяння, без необхідних пояснень мотивів рішення про притягнення особи до відповідальності.

Слід констатувати, що суди під час розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних із заподіянням шкоди в стані уявної оборони, ігнорують конститутивні ознаки такої обставини, а саме не мотивують, яка саме обстановка давала підстави для наявності помилкового припущення про наявність посягання, та не визначають особливостей суб'єктивної сторони, а саме з чого зроблено висновок про неусвідомлення й неможливості усвідомлення помилковості свого припущення.

По-третє, ч. 4 ст. 37 КК України встановлює, що у випадках, коли особа не усвідомлювала, але могла усвідомлювати факт відсутності реального суспільно небезпечного посягання, вона несе кримінальну відповідальність за заподіяння шкоди через необережність. О. О. Дудоров зазначає, що це правило має застосовуватися лише для випадків, коли виникли певні обставини, які могли створити враження про наявність посягання, але особа проявила легковажність чи недбалість в оцінці ситуації та внаслідок цього помилково вжила заходів захисту від неіснуючого посягання.

Стабільність кваліфікації є однією з основних гарантій забезпечення прав учасників кримінального процесу. Як зазначає В. О. Навроцький, «стабільність кваліфікації сприяє підвищенню авторитету осіб, уповноважених на її здійснення. Підтвердження на наступних стадіях процесу правильності проведеної кримінально-правової оцінки свідчить про належний рівень роботи, дотримання законності особою, яка проводить дізнання, слідчим, прокурором, суддею»¹⁰. Тому не доводиться говорити про наявність принципу стабільності кваліфікації при уявній обороні. Непоодинокі проаналізовані випадки кваліфікації вчиненого на стадії досудового розслідування за однією статтею КК України, перекваліфікації діяння під час судового розгляду та ймовірність повторної перекваліфікації на стадії апеляційного оскарження. При цьому, що характерно, апеляційні скарги й подання досить часто подають обидві сторони кримінального процесу. Тобто навіть у випадках визнання помилковими або незаконними вироків судів першої

інстанції в судовій практиці наявні випадки, так би мовити, немотивованої перекваліфікації, що, безумовно, також неприпустимо.

У ще одній із проаналізованих в межах дослідження кримінальних справ вироком Новомиргородського районного суду Кіровоградської області від 30 грудня 2008 р. визнано винною громадянку Н. у скоєнні злочину, передбаченого ст. 128 КК України. При цьому суд визнав доведеним, що 02 серпня 2008 р. близько 23 години 45 хвилин підсудна, перебуваючи у власному домоволодінні, під час спілкування з потерпілим, не усвідомлюючи відсутність реального суспільно небезпечного посягання, але маючи можливість усвідомлення помилковості свого припущення, на ґрунті особистих неприязних стосунків, що виникли з побутових обставин у зв'язку з недотриманням правил загально прийнятого спілкування представників різних статей, перебуваючи в стані сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними та аморальними діями потерпілого, який силоміць пошкодив дверні запори й безпідставно пропонував вступити в інтимні стосунки, із метою необхідної оборони від уявного нападу, схопила зі столу кухонного ножа та ударила ним у ділянку грудної клітини зліва. У результаті злочинних дій підсудної потерпілому заподіяно тяжкі тілесні ушкодження, небезпечні для життя в момент їх спричинення.

Також із показань підсудної встановлено обставини вчинення злочину. Зокрема, підсудна пояснила, що ввечері 02.08.2008 р. потерпілий став стукати у входні двері її власного домоволодіння. Коли ж вона спробувала відмовитися відчинити йому, потерпілий пошкодив скобу дверного запору, погрожуючи вибити двері. Тому вона йому відчинила. Потерпілий, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, запропонував їй вступити в інтимні стосунки. Вона категорично відмовилася від близькості, але він схопив її за волосся, став вивертати руку, погрожуючи фізичною розправою. Тоді вона з метою необхідної оборони схопила зі столу кухонного ножа й попередила, щоб він не наближався. Оскільки потерпілий не послухав її та швидко підійшов, вона неочікувано ударила ножем у ділянку грудної клітини.

За таких фактичних даних органи досудового слідства обвинувачували підсудну у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 121 КК України (Умисне тяжке тілесне ушкодження). Суд першої інстанції перекваліфікував дії підсудної з ч. 1 ст. 121 КК України на ст. 128 КК як необережне тяжке тілесне ушкодження, оскільки в цьому випадку підсудна не усвідомлювала, але могла усвідомлювати відсутність реального суспільно небезпечного посягання. Приймаючи таке рішення, суд також не погодився із твердженнями підсудної про наявність у цьому випадку необхідної оборони, оскільки з аналізу її показань на досудовому й судовому слідстві та інших матеріалів справи випливала відсутність суспільно небезпечного посягання з боку потерпілого¹¹.

З аналізу цього вироку виникає принаймні декілька запитань. По-перше, дії потерпілого, які полягали в пошкодженні скоби дверного запору, погрози вибити двері до житла підсудної, а також той факт, що «нападник» схопив підсудну за волосся, вивертав руку та погрожував фізичною розправою, поєднані з вимогою вступити в інтимні стосунки, оцінено судом як неправомірні та аморальні дії, хоча поза увагою суду залишився факт проникнення до житла всупереч волі особи, котра в ньому проживає, застосування фізичного й психічного насильства та цілеспрямовані дії, направлені на задоволення бажання вступити в інтимні стосунки. Оскільки такі факти судом були встановлені, то це свідчить про наявність у діях

потерпілого ознак складу злочину за ч.1 ст. 162 КК України, незакінченого замаху на зґвалтування. З обставин справи очевидно, що підсудна перебувала в стані необхідної оборони. Тому наявні у вироку слова: «не усвідомлюючи відсутність реального суспільно небезпечного посягання, але маючи можливість усвідомлення помилковості свого припущення», які відтворюють положення уявної оборони, не відповідають обставинам справи.

По-четверте, якщо обставин, які б частково виправдовували помилкове уявлення особи про наявність суспільно небезпечного посягання, не було, кримінально-правова кваліфікація в таких випадках здійснюється на загальних підставах.

Такі випадки в практичній діяльності судів та інших суб'єктів кваліфікації виникають, коли підсудний намагається уникнути кримінальної відповідальності, посилаючись на стан уявної оборони. Так, наприклад, Вироком Сарненського районного суду Рівненської області від 19 квітня 2010 року засуджено гр. Л за ч.1 ст. 122 КК України. Згідно з обставинами справи, судом встановлено, що громадянин Л. на ґрунті виниклих неприязних відносин щодо гр. К, який протягом дня, із мотивів ревнощів до колишньої дружини, телефонував йому та лаявся, прибув до будинку останнього по вул. Лісній, 21 у смт Клесів Сарненського району, Рівненської області, де умисно наніс гр. К один удар кулаком лівої руки в обличчя, два удари коліном ноги в обличчя та один удар носком ноги в живіт, заподіявши середньої тяжкості тілесні ушкодження. Гр. Л указав, що коли гр. К підійшов до хвіртки, він побачив, як у його руці щось заблищало, у подальшому цей предмет гр. К заховав до задньої кишені. Привітавшись із гр. К, він запитав, чи той йому дзвонив, на що почув ствердну відповідь. У цей час гр. К знову завів праву руку собі за спину, він почув оклик гр. М дивитися на руки. Думаючи, що це зброя, він сприйняв погрози розправи як реальні, у зв'язку з чим наніс удар рукою гр. К в обличчя.

Судом критично оцінено показання підсудного гр. Л в частині невизнання вини в умисному заподіянні потерпілому тілесних ушкоджень, як дані з метою уникнення від відповідальності за вчинення злочину середньої тяжкості. Суд вважає, що підсудний гр. Л та свідок гр. М намагалися нав'язати суду надумані обставини виникнення небезпеки з боку потерпілого для приховання винних дій підсудного з метою виправдання гр. Л шляхом штучного створення умов уявної оборони, перевищення меж необхідної оборони чи заподіяння шкоди через необережність¹².

Слід зазначити, що суди, як правило, встановлюють неправдиві показання підсудних або свідків щодо встановлення наявності в діях уявної оборони шляхом обґрунтування показань інших свідків і потерпілих у кримінальному провадженні. Досить нечасто в мотивацію суду покладаються інші докази, які можуть об'єктивно свідчити про справжню картину злочину. Очевидним є те, що уявною обороною особи можуть зловживати, однак встановлення певних фактів не на користь обвинуваченого або підсудного суперечить принципу «всі сумніви на користь винного». Два факти ? наявності погроз та наявності предмета, схожого на зброю – можуть свідчити про наявність підстав для помилкового припущення про наявність посягання. Крім того, із вказаного вироку незрозуміло те, чи вивчав суд характер стосунків між особами, а також ті дані, що характеризують осіб, причетних до аналізованого конфлікту.

Узагальнюючи питання кримінально-правової кваліфікації уявної оборони, можна зробити такі висновки.

Виходячи з аналізу наявної практики застосування судами ст. 37 КК України, значного поширення набувають порушення принципів кримінально-правової кваліфікації, зокрема принципу законності, точності, об'єктивності, вирішення суперечливих питань на користь особи, дії якої кваліфікуються, та принципу стабільності.

Довільне тлумачення законодавчих положень призводить на практиці до різних результатів кваліфікації в аналогічних кримінальних провадженнях, що стає можливим через відсутність належної мотивації висновків щодо стану та виду уявної оборони. Суди обмежуються констатацією факту наявності уявної оборони, що не забезпечує виконання цієї обставиною, що виключає злочинність діяння своєї праворегулятивної функції й ставить під сумнів подальше ефективне застосування цієї норми закону про кримінальну відповідальність у чинній на сьогодні редакції.

Виходячи з кількості тих випадків, коли у кримінальних провадженнях, пов'язаних із встановленням обставини уявної оборони, на різних стадіях кримінального процесу здійснюється перекваліфікація вчиненого, можемо стверджувати наявність великої кількості кваліфікаційних помилок у таких провадженнях.

Теоретичне вирішення наявних проблем закріплення конкретної норми закону про кримінальну відповідальність ускладнюється тим, що правозастосовча практика не дає змоги розробити загальні положення та пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства, оскільки мотиви суду, які б могли лягти в основу пропозицій щодо встановлення в тому чи іншому конкретному випадку стану уявної оборони, відсутні. Зі свого боку, відсутність належних мотивів щодо наявності чи відсутності конститутивних ознак, які характеризують уявну оборону як обставину, що виключає злочинність діяння, може призводити як до того, що вказана норма не застосовуватиметься, так і до того, що вказаною нормою можна буде зловживати й виправдовувати осіб, винних у вчиненні суспільно небезпечного діяння. Усе це свідчить про недосконалість як кримінально-правового регулювання, так і про хибне кримінально-правове розуміння сутності уявної оборони як законодавцем, так і правозастосовувачем.

1. *Ярмиш Н.* Проблеми кваліфікації злочинів, вчинених групою осіб за попередньою змовою / Н. Ярмиш // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2010. – № 4. – С. 53. 2. *Андрушко П. П.* Об'єкти кримінально-правової кваліфікації: поняття, види справи: тези Міжнар. наук. конф. «Проблеми юридичної кваліфікації (теорія і практика)» / П. П. Андрушко // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – № 17. – С. 150. 3. *Науково-практичний коментар* Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / [за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка]. – К.: Каннон, А.С.К., 2003. – С. 119. 4. Там само. – С. 119. 5. *Хавронюк М. І.* Відсутність складу злочину: кримінально-правовий аспект: тези наук. конф. «Склад злочину: проблемні питання» / М. І. Хавронюк // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – № 14. – С. 248. 6. *Навроцький В. О.* Функції кримінально-правової кваліфікації та сучасність: тези Міжнар. наук. конф. «Проблеми юридичної кваліфікації (теорія і практика)» / В. О. Навроцький // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – № 17. – С. 109–111. 7. *Красницький І.* Поняття і значення обставин, що виключають злочинність діяння у кримінальному управлі України і Франції: порівняльний аналіз [Електронний ресурс] / І. Красницький // Юриспруденція on-line. – 2004. – Режим доступу: <http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=13&d=438>. 8. *Про судову практику у справах про необхідну оборону: постанова* Пленуму Верховного суду України № 1 від 26 квітня 2002 р. [Електронний ресурс] / Верховний Суд України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0001700-02>. 9. *Вирок* Хотин-

ського районного суду Чернівецької області від 27 травня 2008 року // Архів Хотинського районного суду Чернівецької області. – Справа № 1-41/2008. **10.** Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: [навч. посібник] / Навроцький В. О. – [2-е вид.]. – К : ЮрінкомІнтер, 2009. – С. 99. **11.** Вирок Новомиргородського районного суду Кіровоградської області від 30 грудня 2008 року // Архів Новомиргородського районного суду Кіровоградської області. – Справа № 1-139/2008. **12.** Вирок Сарненського районного суду Рівненської області від 19 квітня 2010 року // Архів Сарненського районного суду Рівненської області. – Справа № 1-28/2010.

УДК 343.121

А. М. БЕЗНОСЮК

ПІДОЗРЮВАНИЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Розглядаються окремі проблемні питання правового статусу підозрюваного. Зазначається, що з моменту набуття особою статусу підозрюваного відносно неї починає діяти функція обвинувачення, але разом з цим вона отримує реальну можливість у повному обсязі реалізувати систему прав на захист від підозри. Обґрунтовується, що для інтересів правосуддя та інтересів особи, відносно якої наявні достатні докази для підозри, однаково не припустимі як надмірна поспішність, так і зволікання у повідомленні про підозру. Звертається увага на те, що відсутність у чинному КПК України офіційної дефініції поняття підозри негативно впливає на своєчасність наділення особи статусом підозрюваного, адже його поява у конкретному кримінальному провадженні обумовлюється саме підозрою. Робиться висновок, що статус підозрюваного не обмежується строком затримання, а факт звільнення затриманого не утворює процесуальний статус свідка. На основі проведеного аналізу надаються пропозиції щодо удосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства України.

Ключові слова: кримінальне провадження, підозра, повідомлення про підозру, затримання, підозрюваний.

Безносюк А.Н. Подозреваемый в уголовном производстве

Рассматриваются отдельные проблемные вопросы правового статуса подозреваемого. Отмечается, что с момента приобретения лицом статуса подозреваемого относительно него начинает действовать функция обвинения, но вместе с этим он получает реальную возможность в полном объеме реализовать систему прав на защиту от подозрения. Обосновывается, что для интересов правосудия и интересов лица, в отношении которого имеются достаточные доказательства для подозрения, равно недопустимы как чрезмерная поспешность, так и промедление в уведомлении о подозрении. Обращается внимание на то, что отсутствие в действующем УПК Украины официальной дефиниции понятия подозрения негативно влияет на своевременность надления лица статусом подозреваемого, поскольку его появление в конкретном уголовном производстве обуславливается именно подозрением. Делается вывод, что статус подозреваемого не ограничивается сроком задержания, а факт освобождения задержанного не образует процессуальный статус свидетеля. На основе проведенного анализа представляются предложения по совершенствованию действующего уголовно-процесуального законодательства Украины.

Ключевые слова: уголовное производство, подозрение, уведомление о подозрении, задержание, подозреваемый.